De FRIEZEN te ROME

DOOR

Prof. Dr. P. J. BLOK.

Wumkes.nl

Wumkes.nl

DE FRIEZEN TE ROME [1]

DOOR

Prof. Dr. P. J. BLOK.

De oude Van Lennep, die zoo gemoedelijk ruim over plagiaat en citaat placht te denken, zou het mij niet kwalijk genomen hebben, dat ik den titel van een zijner meest onderhoudende novellen koos als opschrift voor de kleine studie, die ik een der aangenaamste herinneringen aan mijn verblijf te Rome in het vorige jaar wil wijden.

Het was op het eind van Maart 1901 tegen zonsondergang, dat ik van mijne woning op den alouden Capitolijnschen heuvel langs den Corso en den Pincio mijne schreden voor de zooveelste maal richtte naar het voor een geschiedvorscher altijd aantrekkelijk middelpunt der katholieke wereld, naar de plek, waar de pausen van oudsher hun zetel hebben gehad. Een heldere voorjaarszon had den ganschen dag, voor het eerst in het koude voorjaar, eene weldadige zoele temperatuur verspreid; de Romeinsche bloemenmeisjes in nationaal kostuum hadden op de breede trappen van de monumentale Scala di Spagna, middelpunt van het vreemdelingenkwartier, gezeten te midden van een wolk van riekende violen, hyacinthen, oranje- en

1) Dit stuk is, gedeeltelijk en zonder noten, ook verschenen in het tijdschrift Onze Eeuw 1901, blz. 685 vlg. Het scheen voor de Friesche geschiedenis belangrijk genoeg om het in gewijzigden vorm hier te herdrukken. Ik kon er een fraaie fotografie van het kerkje bij doen reproduceeren. De fotografie zelve met afslagen der beide belangrijke inschriften zijn door mij aan het Friesch Museum afgestaan.

Wumkes.nl

amandelbloesem; een onafzienbare menigte golfde van den Corso over de Piazza del Popolo den Pincio op om er te genieten van het heerlijke lenteweder, van het vergezicht, van de talrijke equipages en wandelaars op deze plaats van samenkomst van geheel Rome; de vlugge electrische trams schoten van de Piazza Venezia, het middelpunt van het Romeinsche verkeer, naar alle hoeken uit, opgevuld met vrolijke scharen. Heerlijk was het gezicht van den hoogen Pincio. Ver in de verte troonde boven den Janicolo het standbeeld van Garibaldi, zich afteekenend tegen de helderblauwe lucht als het zegeteeken van het nieuwe Rome, meer rechts de hooge koepel van St. Pieter, het trotsche monument der pauselijke heerschappij; de grauwgele Tiber, reeds door de dalende zon verlaten, kronkelde donkerend langs de vaalgrijze burcht van Sant-Angelo, die nog altijd den indruk maakt, een onjuisten indruk thans, het eerwaardige gebouwencomplex van het Vatikaan en de Sint Pieter met zijn machtigen wachttoren te beschermen. Daarheen wendde ik mij ten slotte.

Mijn bezoek gold dien namiddag in de eerste plaats den ouden „Campo Santo dei Tedeschi", het kerkhof der Duitschers, welks eerwaardige en energieke rector, Mgr. Anton de Waal, met zijne gewone welwillendheid zich bereid verklaard had mijn gids te zijn. Ik schreed dwars over het wijde voorplein van St. Pieter onder de reuzenkolonnade van Bernini door, die dit plein van twee kanten met een overdekte vierdubbele rij van trotsche zuilen omgeeft. Vlak achter die zuilenrij, tegenover de sacristie van St. Pieter ligt de Campo Santo, het kleine kerkhof, waar sedert eeuwen zoo menige Duitsche pelgrim de eeuwige rust heeft gevonden naast het heiligdom, dat het doel was van zijn verre reis. Een kerkje, Santa Maria di Pietà, daarbij een bescheiden gebouw, oorspronkelijk tot huisvesting van armen en pelgrims, thans van studenten van het in 1876 hier

Wumkes.nl

gestichte Collegium Pium bestemd, sluit zich bij het kerkhof aan: alles heel klein en bescheiden in vergelijking met het wereldwonder van St. Pieter, de trotsche schepping van Bramante en Michelangelo, in welker schaduw dit „zwaluwnest" staat.

Ik zocht naar herinneringen aan Nederlanders te Rome en mijn vriendelijke gids leidde mij reeds dadelijk zijn kerkje binnen, waar een inscriptie herinnert aan den hier begraven Frieschen edelman Sixtus Lyaukama (1553), een der vele Nederlanders, die in deze algemeene Duitsche stichting der 8ste eeuw zijn opgenomen. De „drie vrienden", die voor het altaar begraven liggen, behooren tot hen. Thans ligt ook onze betreurde dr. Schaepman daar „bij de graven der martelaren", de krachtige strijder voor de rechten zijner Kerk en zijne geloofsgenooten ten onzent. Mgr. de Waal noemde mij de namen van Nederlanders, die hier eertijds tot den bloei der stichting hadden bijgedragen 1), lid waren geworden der in het midden der 15de eeuw opgerichte broederschap en er waren begraven; ook van enkele Nederlandsche geestelijken, die hier in de laatste jaren een tijdlang hadden vertoefd om er rustig te kunnen studeeren in de rijke archieven en bibliotheken van Rome of er het kerkelijke leven in de pauselijke omgeving te kunnen nagaan. Met groote gastvrijheid worden zoo ook voor onze landgenooten, die thans geen Duitschers meer heeten maar toch gerekend worden te behooren tot de groote Germaansche volkerengemeenschap, de deuren dezer aloude Duitsche stichting geopend. Maar van eenig recht, dat Nederlanders als zoodanig thans hier zouden

1) Onder hen onderscheidde zich in de 15de eeuw vooral een deken van S. Marie te Utrecht (sedert 1451) Gothofredus de Waye, Godfried van Wayen (vgl. Drakenborch, Aanhangsel), die in 1452 de kerk van den Campo Santo herbouwde (De Waal, Campo Santo, S. 35). Hij stierf vermoedelijk 1467.

Wumkes.nl

kunnen doen gelden, is geen sprake. De Duitsche kolonie te Rome neemt gaarne Nederlanders op, hier zoowel als in de andere groote Duitsche geestelijke stichting, Santa Maria dell' Anima, en in de laatste stichting van Duitschen oorsprong, het door de Duitsche regeering op het Kapitool achter haar gezantschapsgebouw gevestigde Duitsche Archaeologische Instituut. Maar het is alleen gastvrijheid, betoond aan eene verwante natie, die zelve nog geen onderkomen bezit.

Dat was eenmaal anders ten opzichte van de even oude stichting, waarheen Mgr. De Waal en ik thans ons begaven, de ten onzent bijna vergeten kerk S. Michele in Sassia, het middelpunt eener Friesche, eener Nederlandsche kolonie in de Middeleeuwen.

Vlak achter het begin der kolonnadenrij van het St. Pietersplein, links van hem, die het plein opgaat, ligt de oude Borgo S. Spirito, een allermerkwaardigst deel van het kwartier. Buiten het eigenlijke Rome, aan de overzijde van den Tiber was hier de oude St. Pieterskerk gesticht, waaromheen zich weldra een reeks van gebouwen van kerkelijken aard verhief, in de eerste plaats het toen nog bescheiden pauselijk paleis zelf maar ook een aantal kleinere woningen voor pauselijke ambtenaren en bedienden, soldaten en wachters, voor de pelgrims uit verre landen, die sedert de 7de eeuw hierheen ter bedevaart gingen. Maar het zullen wel niet alleen vrome bedevaartgangers geweest zijn. De oude Seneca reeds beschrijft in een zijner brieven „ad Helviam matrem, de consolatione" den trek naar het keizerlijke Rome, in zijn tijd, de eerste eeuw. „Uit hunne steden, uit de gansche wereld stroomen zij samen. Sommigen voert de eerzucht hierheen, anderen de plichten verbonden aan hun staatsambt, anderen een hun opgelegde zending, wederom anderen de zucht om hun lusten bot te vieren op een daarvoor geschikte plaats vol ondeugden, nog anderen hun begeerte

Wumkes.nl

naar geleerde studie, naar het vele wat hier te zien is. Sommigen trekt de vriendschap, anderen hun ijver om hun eigen voortreffelijkheid in het volle licht te stellen. Sommigen brengen hierheen een lichaam, dat zij te koop willen bieden, anderen een welsprekendheid, die zij veil hebben. Allerlei soort van menschen kortom stroomt hier samen naar de stad, die hoog loon biedt voor deugd zooveel als voor ondeugd." En al nemen wij aan, dat in deze beschouwing eenige overdrijving heerscht, ook het middeleeuwsche, het pauselijke Rome, hoe gedaald ook bij vergelijking met den schitterenden keizertijd, zal wel velen tot zich hebben getrokken, bij wie niet alleen de geheimzinnige aantrekkingskracht van het religieuse middelpunt der Christenheid maar ook de zucht om daar te schitteren of wel er voordeel te zoeken de reden tot hun verblijf is geweest. Rome, de groote en schoone, de „eeuwige" stad, oefent ook thans nog, gelijk van ouds, hare tooverkracht uit op de zonen en dochteren van alle natiën der wereld, aangetrokken door het schoone en groote ja, maar ook wel door het veelbelovende in kwaden zin van het verblijf in de oude „hoofdstad der wereld."

In de 8ste eeuw ontstond hier op die wijze een omvangrijke nieuwe stad, waar de paus zich te midden der zijnen bevond. Onder de bewoners dier stad was een aanzienlijk getal vreemdelingen, die zich hier tijdelijk of voorgoed hadden nedergezet: handwerkslieden, ambtenaren, soldaten, herbergiers in de talrijke pelgrimshuizen, bestemd voor het opnemen der bedevaartgangers, mannen en vrouwen van allerlei landaard, vooral Angelsaksen, wier koning Ina er een huis met een kerk stichtte. Zij vestigden zich in dezen Borgo, oudtijds Vicus of Burgus Saxonum, Saxonia, in de volkstaal Sassia genoemd, vlak bij de kerk en bij de paleizen der kerkvorsten, en sloten zich onderling aan naar gelang hunner herkomst. Zij vormden

Wumkes.nl

zoo eindelijk gansche koloniën: „scholae" noemde het middeleeuwsche Latijn ze. Deze naam heeft tot verwarring aanleiding gegeven. Men is in lateren tijd daarbij uitsluitend gaan denken aan onze „scholen" en heeft zoo van die koloniën inrichtingen van onderwijs gemaakt. Ook Van Lennep vervalt in deze fout en geeft in zijne novelle de verkeerde voorstelling van de zaak, alsof Friesche geestelijken hier hoofdzakelijk werden opgeleid. Die opleiding van geestelijken in het katholieke geloof was inderdaad een der redenen voor de oprichting dezer stichtingen, maar zij werden allengs meer en meer middelpunten voor de pelgrims, die in steeds grooter getal de Eeuwige Stad kwamen bezoeken en er geruimen tijd of wel voorgoed wenschten te blijven 1). Wij weten van de inrichting dezer kolonien zoo goed als niets, bijna niet meer dan haren naam, maar dezen kennen wij toch al uit het laatste jaar der achtste eeuw. Zij droegen ongetwijfeld het middeleeuwsche gildenkarakter met een sterken geestelijken tint.

Rome was in April 799 het tooneel van een hevigen opstand tegen paus Leo III, den bondgenoot en beschermeling van den grooten Frankenkoning Karel, den „patricius Romanorum", den veroveraar van het Longobardische rijk, wiens macht zich daardoor tot diep in Italië had uitgebreid. Bij gelegenheid eener processie op den feestdag van St. Marcus werd de paus, wien men allerlei ten laste legde, door een aantal samengezworenen uit den Romeinschen adel plotseling overvallen, van het paard gerukt, op gruwelijke wijze verminkt en ten slotte met gewonde oogen en half uitgesneden tong, naakt en halfdood op straat achtergelaten te midden van eene vijandige menigte, die geloofde aan de tegen hem ingebrachte beschuldigingen. Door een getrouwen kamerdienaar gered, ontsnapte de paus 's nachts uit de stad en stelde zich onder de bescherming

1) Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter, II, S. 467.

Wumkes.nl

van Karel's stedehouder in Spoleto, van waar hij, op wonderdadige wijze, naar men meende, hersteld van zijne zware verwonding, zich naar den machtigen koning zelven begaf, om diens hulp tegen zijne vijanden in de stad in te roepen. Te Paderborn, ver in het Noorden, ontving koning Karel den om bescherming verzoekenden paus. Daar verschenen ook afgevaardigden van 's pausen vijanden. Karel zou beslissen, aan wiens zijde het recht was. Een luisterrijk gerechtshof, uit aartsbisschoppen, bisschoppen en graven samengesteld, geleid door 's konings zendboden, de hooge ambtenaren, die het hoogste gezag in het Frankenrijk vertegenwoordigden, zou de zaak onderzoeken. Met hen keerde Leo III naar Rome terug. Hij werd er volgens het oude „Liber pontificalis", het pausenboek uit de 9de eeuw 1), op den 29sten November door de gansche bevolking, thans van zijn onschuld overtuigd, met groote vreugde en eerbewijs ontvangen. Adel en geestelijkheid met den senaat van Rome aan het hoofd, de edelste mannen en vrouwen der stad, leeken en geestelijken, monniken en nonnen, kortom gansch Rome kwam hem met vaandels en banderollen onder het zingen van kerkliederen te gemoet aan de beroemde Milvische brug, waar de oude Romeinsche heirweg uit het Noorden den Tiber bereikt, „daarbij ook de gezamenlijke koloniën (scholae) der vreemdelingen (peregrini) namelijk der Franken, Friezen 2), Saksen en Longobarden." Zoo werd de paus in triomf naar St. Pieter gevoerd om er eene plechtige mis te vieren. Een weldra aangevangen proces leidde tot de schuldigverklaring der saamgezworenen, over wier lot de machtige Frankenkoning zelf de eindbeslissing zou hebben. Op het einde van het volgende jaar

1) Muratori, Rerum Ital. scriptores, III, p. 198. Latere voortreffelijke uitgave van Duchesne (1886 enz.), II, p. 36.

2) Sommige handschriften hebben dezen volksnaam niet, maar het eenige werkelijk goede, het Ambrosiaansche, wel.

Wumkes.nl

(800) kwam de koning, wederom ook door de „peregrini" ingehaald, met een aanzienlijke macht naar Rome, onderzocht opnieuw de zaak en verbande de schuldigen, nadat de paus zelf zich door een plechtigen zuiveringseed van alle schuld gereinigd had. Het was het voorspel der kroning van Karel den Groote in de Eeuwige Stad zelve op Kerstmis tot keizer, de belangrijke gebeurtenis, die van dit jaar een der meest in het oog vallende in de wereldgeschiedenis maakt.

Het is bekend, hoe in de fantastische Friesche legenden der Middeleeuwen het aandeel der Friezen in het herstel der orde te Rome is opgesmukt 1). Zij zouden „in het voorste gelid" hebben gestreden bij de herovering van de tegen paus Leo in opstand gekomen stad. Hun aanvoerder Magnus „Forteman", die „zijn vaandel op den hoogsten toren der stad" zou hebben geplaatst, zou hun daar met toestemming des keizers hunne oude keuren en privilegien hebben gegeven. Daarna zouden de te voren „naakte" Friezen, wier „breede schilden" thans door den dankbaren keizer „met rood goud" beslagen waren, als „heeren" naar hun land teruggekeerd zijn. Magnus werd dan de Friesche heilige en tevens de eerste „potestaat" van het vrije Friesland. In het begin der zeventiende eeuw zou in de overoude St. Michielskerk te Almenum, toen al met Harlingen samengegroeid, in een toevallig te voorschijn gekomen muurnis, met muurschilderingen van oude helden en afbeeldingen van het oude hoofdelingen-ornaat versierd, een doos zijn gevonden met een stuk van een arm, dat men hield voor eene reliek van dezen „St. Magnus," benevens een half vergaan vaandel, natuurlijk het hier boven

1) Vgl. Bolhuis van Zeeburgh, Kritiek der Friesche geschiedschrijving, blz. 38 vlg.

Wumkes.nl

genoemde 1). Herhaaldelijk is reeds uiteengezet, hoe dit alles als fantasie moet worden beschouwd, met schitterende kleuren in de verbeelding der voor de aloude „Friesche vrijheid" van liefde blakende oude Friesche legendenschrijvers opgesierd. De oorsprong van een en ander moet gezocht worden in de 12de of 13de eeuw, toen de Friezen voor hunne dierbare onafhankelijkheid een zwaren strijd hadden te voeren tegen de graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht en hunne oude rechten met een beroep op Karel den Groote, den roemrijken Frankenkoning, den grooten wetgever en hersteller der orde in West-Europa, wenschten te bevestigen 2).

Van ouds speelt in die verhalen de Friesche kolonie te Rome en hare kerk eene rol. Dat de „scola Frisonum" bestaan heeft, is geen oogenblik twijfelachtig. In eene zeer onvolledig tot ons gekomen oorkonde van paus Leo IV (854) toch wordt melding gemaakt van de „ecclesia S. Michaelis" in verband met de „schola Frisonorum" 3). De oorkonde is van de 10de tot de 14de eeuw door verschillende pausen bevestigd, in 1054 door paus Leo IX, die herhaalde wat blijkbaar reeds in de zeer verminkte tot ons gekomen eerste oorkonde van 854 had gestaan, nl. dat de „Frises", die te Rome buiten hunne „schola, quae vocatur ecclesia sancti Michaelis" stierven, volgens eene vroeger gesloten overeenkomst zouden begraven worden in de kerk der Frankenschola, den straks vermelden Campo Santo, in 797 door Karel den Groote gesticht voor de pelgrims uit zijn rijk

1) Hamconius, Frisia seu de viris rebusque Frisiae illustribus libri duo. Volgens de mededeeling van den priester Mauritius Cornelius en den vroegeren secretaris Gerbrandus van Walcama moest dit omstreeks 1530 gebeurd zijn bij het herstel dier kerk.

2) Vgl. Von Richthofen, Untersuchungen zur Friesischen Rechtsgeschichte, passim.

3) Oorkondenboek van Holland en Zeeland, I, no. 16, 84.

Wumkes.nl

boven de Alpen. Van die Friesche „schola" en hare kerk van St. Michiel wordt ons gemeld, dat zij door eigen priesters 1) werd bediend. Het gebeente der sedert het begin der 9de eeuw te Rome gestorven Friesche pelgrims moet dus ten deele in en om die kerk, ten deele in den Campo Santo dei Tedeschi worden gezocht, ten minste voorzoover het niet reeds lang is opgeruimd.

In en om de kerk, dat is de nog bestaande kerk S. Michele in Sassia, oudtijds ook „in Palatiolo", „in Monte", „ad Porticum". Slaat men dadelijk van de kolonnade den „Porticus", oudtijds den Borgo S. Spirito of Sassia — dit naar de eerste bewoners, de Saksen — in, dan komt men weldra rechts voor een vrij hooge steenen trap, die op den heuvel (mons) leidt, waar eenmaal Nero's paleis moet hebben gestaan en die in den naam „in Palatiolo" nog aan dat paleis herinnert. De trap is de toegang tot de achter de huizen van den Borgo gelegen oude kerk S. Michele, of liever een der toegangen, want iets verder in de straat loopt een tweede trap naar boven, die evenwel afgesloten is met een deur. Die tweede trap, met marmeren treden, is eene oude, overoude „scala santa", die de geloovigen op de knieën plachten op te kruipen gelijk nog geschiedt op de bekende Scala Santa bij het Lateraan aan de andere zijde van Rome; deze „scala" leidt thans nog naar een klein zeer oud middeleeuwsch kapelletje, de oudste herinnering misschien aan onze Friesche pelgrims.

S. Michele — of liever S.S. Michele e Magno, want zij is nog altijd ook aan St. Magnus gewijd — geeft van de voorzijde op het eerste gezicht niet den indruk een overoude stichting te zijn: de simpele achttiende-eeuwsche ingang in de achterstraat, als die van een klein dorpskerkje, werkt al zeer weinig op de verbeelding. Maar rechts verheft zich

1) „Presbyteri S. Michelis," *l.l.*

Wumkes.nl

voor ons oog de oude, niet zeer hooge, nog middeleeuwsche klokketoren, de romaansche „campanile", met zijn fijngebouwde lijnen in de blauwe lucht, een juweeltje van oude, misschien carolingische bouwkunst 1). Het is een vierhoekige toren, die veel overeenkomst vertoont met den ouden toren van de merkwaardige kerk S. Maria in Cosmedin achter het Kapitool en andere carolingische torens te Rome 2) en met drie verdiepingen uitsteekt boven het kerkje; drie open rondbogige vensters (camerae), door twee fijne witte marmeren zuiltjes op elke der vier zijden gedeeld, geven aan iedere verdieping een bevallig uiterlijk; een licht overhangend schuins oploopend dakje, door een eenvoudig kruis bekroond, verstoort den eenvoud der bouworde niet.

Ook van binnen valt het gebouwtje op het eerste gezicht tegen. Lompe vierkante pilaren schragen het gewelf. De hooge ramen aan de lichtzijde, half achter die pilaren verborgen, laten weinig licht door. Met moeite ontcijfert men twee oude inscriptiën naast de deur, waarover straks. Het eenvoudige in den muur gemetselde grafschrift van den 1779 hier begraven beroemden Duitschen schilder Anton Rafaël Mengs is het voornaamste sieraad van het kerkje, dat overigens noch door kleuren-ornament noch door goede beeldhouwwerken de aandacht trekt. Maar het is blijkbaar lang verwaarloosd en daarna herhaaldelijk gerestaureerd. Ook het oog van een leek ontdekt dadelijk, dat achter en onder dat alles de overblijfselen van middeleeuwsche bouworde voor een deskundige gemakkelijk te herkennen zouden zijn: de achttiende eeuwsche herbouwer heeft gelukkig aaneengelapt, niet zooveel mogelijk vernield en vervangen. Een oordeelkundige restauratie zou ongetwijfeld het oude carolingische kerkgebouwtje weder kunnen doen opstaan uit den doode, mis-

1) Anderen stellen haar een eeuw of vier later.

2) Vgl. Gregorovius, III, S. 27.

Wumkes.nl

schien niet eens met al te groote kosten. En de oude Friezenkerk zou het werkelijk waard zijn. Wie onzer vermogende katholieke landgenooten heeft een paar tienduizenden guldens over voor deze werkelijk nationale katholieke zaak?

Het gunstigst ziet men een en ander van de achterzijde der kerk.

Een heerlijk schilderachtig plekje, die achterzijde van de oude St. Michiel. Een nauw trapje nog iets verder in de straat brengt u op den heuvel achter het kerkje, waar in den heuvelwand de vernieuwde overblijfselen van een oud Romeinsch muur- en grotwerk (la Poza) weder herinneren aan de baden van Nero's paleis 1). Een kleine wingerd, een echt-Romeinsche vigna, loopt van het kerkje naar den hoogen muur der groote Jezuieten-inrichting Villa Cesi. Van de vigna heeft men het beste gezicht op de kerk.

Een romaansche absis sluit nog de achterzijde van S. Michele af, eenvoudig met een rand van lichte balkjes afgezet en met een enkel klein rondbogig raam midden in den driehoekigen dakgevel voorzien; over kerk en campanile heen verheft zich verderop de trotsche koepel van St. Pieter; de bijna 6 M. hooge apostelen van de kroonlijst der groote pauselijke kerk zijn nog even zichtbaar over den ringmuur van het oude Friezenkerkje, dat zich bescheiden verbergt onder de vleugelen van het grootste kerkgebouw der Christenheid. De armelijke huisjes der bewerkers van de vigna naast de overblijfselen van oude boogramen in den achtergevel geven aan het geheel een recht middeleeuwschen indruk, zoo vlak bij het woelige moderne leven op het voorplein van St. Pieter. „Hier is de plaats voor eene nieuwe katholieke Nederlandsche stichting bij het Vatikaan", zeide mij Mgr. De Waal „hier is de klassieke plek voor u, Nederlanders, te Rome!

1) Armellini, Le Chiese di Roma, 1891, p. 771.

Wumkes.nl

Wumkes.nl

Geschiedenis en symboliek wijzen haar als zoodanig onmiskenbaar aan!" 1)

Deze uitroep van mijn geestdriftigen gids trof mij op dat oogenblik zeer bijzonder, daar ook ik onder den indruk gekomen was van de omgeving, die uit een historisch zoowel als uit een poetisch oogpunt alleszins aangrijpend mag heeten. Ik beloofde mijne katholieke landgenooten op het belang der zaak te zullen wijzen en nam mij voor allereerst te gaan onderzoeken, wat er nog van die „Friezen te Rome" in oude stukken viel te ontdekken. Wat ik er van vond, volgt in hoofdzaak hier. Het is niet veel, want van het archief der oude S.S. Michele e Magno is niet veel meer overgebleven, wat hoofdzakelijk is te wijten aan de zware beproevingen, die dit stadsgedeelte van oudsher hebben getroffen.

Paus Leo IV, dezelfde, wiens oorkonde ons iets leerde over het bestaan der Friesche schola met hare kerk in het midden der 9de eeuw, had behoefte aan eene afdoende versterking van zijne residentie in de onzekere tijden van de laatste Karolingen, die het ontzaglijke rijk niet meer konden besturen. Nog in 846 was het van ouds versterkte deel van Rome vrij gebleven van den verwoestenden inval der Saracenen, maar het onversterkte Vatikaan met de St. Pieter, de schatkamer der Christenheid, werd, niettegenstaande den dapperen weerstand ook der vreemde koloniën 2), een prooi der Moorsche horden. In Augustus van genoemd jaar kwam eene woeste menigte Saraceensche roovers bij Ostia aan de kust en nestelde zich in de haven aan den Tiber. Van Rome uit worden de vreemdelingenkoloniën: „Saxones," „Frisones" en de „schola Francorum" worden

1) Mijn goede vriend Hauptmann Paul Lindner a. D. van het Saksische leger, die sedert jaren te Rome woont, bezorgde mij nevenstaande fotografie, door zijne kunstvaardige hand tot stand gebracht.

2) Gregorovius, III, S. 97 ff. en Liber Pontificalis, ed. Duchesne, II, p. 100.

Wumkes.nl

genoemd — daarheen gezonden, die met de roovers in strijd geraakten maar zich weldra moesten bepalen tot het uit de verte letten op den vijand. Maar ook dit moesten zij weldra opgeven en zij trokken terug naar Rome, waar zij bij de verdediging van het pauselijk kwartier groote verliezen leden na zich in heftigen strijd te hebben onderscheiden. De Saracenen maakten zich van dit kwartier en alles wat het omvatte meester. Vreeselijk was de verwoesting en plundering. Huizen en kerken werden in brand gestoken. Gouden en zilveren kruisen, beelden, kelken, tafels, platen, werden stukgeslagen en weggesleept; het graf van den Apostel zelf werd beroofd en vernield, zijn gebeente verstrooid; marmeren zuilen en gedenkteekenen werden verbrijzeld en geschonden. Ongehinderd raasden de verbitterde Mahomedanen dagen lang tegen de heiligenbeelden en kerkelijke versierselen in het Mekka der Christenheid. Na een hevigen kamp in den Borgo zelf dwong eindelijk de Longobardenhertog Guido van Spoleto den plunderenden Saraceen tot aftocht. Maar het ongeluk werd nog grooter. Eene zware aardbeving, een vernielende brand, die bijna den geheelen Borgo vernietigde, deed het overige. Rafaëls heerlijke wandschildering in het Vatikaan, in de Sala dell' Incendio, die den brand in den Borgo zoo treffend middeleeuwsch weergeeft, herinnert aan deze gebeurtenis en vereeuwigt de traditie, die den paus met het kruis in de hand het verwoestende element doet stuiten. Bij den herbouw van het verbrande en vernielde stadsdeel werd het reeds door Leo III opgevatte plan, om de afgelegen pauselijke residentie over den Tiber door eigen muren en torens te beschermen, uitgevoerd en de „civitas Leonina" scheen voortaan beter beveiligd te te zullen worden. De „posterula Saxonum", de Saksenpoort, thans Porta S. Spirito, sloot voortaan niet ver van de S. Michele dit stadsdeel af.

Wumkes.nl

Uit dezen veel bewogen tijd nu zou de eene der bovengenoemde oude inscriptiën in de kerk van S. Michele dagteekenen, Zij vermeldt in laat-middeleeuwschen lettervorm, dat onder „Leo quartus papa" en keizer „Karulus Magnus" ten tijde der verovering van St. Pieter door de Saracenen „in een krypt bij Nero's paleis" een aantal bij die verovering gesneuvelde soldaten waren begraven, boven welk graf door koning en paus samen eene kerk ter eere van St. Michiel, den strijdenden aartsengel, zou zijn opgericht. Daarna had de koning met zijn leger Apulië onderworpen. Bij den terugkeer van het leger hadden drie Friesche ridders, „Ilderado de Groninga et Leomot de Stavera et Hiaro", benevens eene Friesche non, „Celdui, ancilla Dei de Slinga" 1), (in het verkorte schrift voor Stellinga?), te Fondi, zuidelijk van Rome, het lichaam gevonden van den heiligen Magnus, dat zij heimelijk naar hun land wilden voeren. Maar bij Sutri in het Toskaansche werd hun toeleg door goddelijke tnsschenkomst verijdeld: door droomgezichten en hemelsche waarschuwingen verschrikt, brachten zij het lichaam naar Rome terug en deden het almede begraven in de bovengenoemde krypt; zij kregen alleen verlof een arm als reliek naar hun land mede te nemen en stelden 300 mark 's jaars vast, voor het lezen van missen voor hen, die hier zouden begraven worden of tot onderhoud van hen, die een verblijf zouden vinden in het met de kerk verbonden pelgrimshuis. Een echt middeleeuwsche vervloeking tegen allen, die hiertegen zouden handelen, besluit de ongedateerde inscriptie.

Zij geeft tot allerlei bezwaren aanleiding. Vooreerst is de lettervorm volgens deskundigen niet ouder dan de 13de eeuw; verder is de samenvoeging in één adem van paus Leo IV en keizer Karel den Groote, benevens een Saracenen-inval, die de St. Pieter verwoestte, chronolo-

1) Elderado, Reomot, Jaro, Eeldwi heeten deze personen verkeerdelijk elders.

Wumkes.nl

gisch onmogelijk; maar bovendien, de opgave der plaatsnamen Groningen en Slinge (?), om van het oude Staveren te zwijgen, in een inscriptie uit de 9de eeuw is al te onwaarschijnlijk, al neemt men aan, dat de namen van Friesche „milites" voor dezen tijd mogelijk zijn 1). Een en ander maakt het ommogelijk deze kwestie op voor elken geloovigen Fries overtuigende wijze uit te maken.

Dat er in het overgeleverde eenige waarheid schuilt, is zeker. Het is zeer gemakkelijk om op grond van eenige, zegge grove onjuistheden een overlevering als onhistorisch geheel te verwerpen, maar zoodoende begaat men een ernstige fout tegen de gezonde kritiek, die zich rekenschap dient te geven van het ontstaan dier overlevering en niet berusten kan bij de radicale verwerping van het geheel als eenvoudig vervalscht of gelogen. Ook hier is niet alles als onwaar te verwerpen. Eene aanzienlijke hoeveelheid gebeente is in 1618 in den omtrek der kerk gevonden, al is het onzeker, dat het soldatengebeente was en moet men aannemen, dat dit gebeente van hier gestorven Friesche pelgrims afkomstig zal kunnen zijn, naar een tijdgenoot vermeldt 2), en dat het paleis van Nero vlakbij lag, staat vast; het feit van den Saracenenkrijg onder Leo IV en dat van het aandeel der Friezen daarin is onomstootelijk. St. Magnus hoort in Apulië thuis. Zooveel is zeker, dat in het midden der 9de eeuw een kerk, gewijd aan St. Michiel, heeft bestaan als kerk der „schola Frisonum"; misschien was zij

1) De namen klinken niet onfriesch. Vgl. over Hilderado: Buitenrust Hettema, Friese Plaatsnamen, blz. 227; Oork. van Groningen en Drente no. 10, waar Hilderat, Eldert voorkomt.

2) Torrigio in het zeer zeldzame boekje: Narratione dell' origine dell' antichissima chiesa di Santi Michel' Arcangelo e Magno vescovo e martyre (Roma, 1629), p. 19. Dit zeldzame boekje vond ik in het archief der St. Pieterskerk. Een tweede exemplaar kwam onlangs in mijne handen door de welwillende tusschenkomst van Prof. Dr. Chr. Hülsen te Rome, den uitnemenden kenner van Rome's oude en nieuwe monumenten.

Wumkes.nl

toen ook reeds aan St. Magnus gewijd; in haar omtrek en binnen haar muren werden de lijken van Friesche pelgrims en kolonisten begraven; zij was verbonden met een pelgrimshuis, tevens ziekenhuis (samen omvattende het begrip „hospitale") voor mannen en vrouwen van Friesche nationaliteit, d. i. van de natie, die toen onze kusten van het Zwin tot de Weser bewoonde; het is niet onmogelijk dat enkele Friesche priesters hier werden opgeleid.

Wie St. Michiel was, behoeft niet nader te worden aangetoond: de aartsengel met het vlammende zwaard, beschermer der Kerk, de „hemelse heirvoerder", was ongetwijfeld een der eerst aangewezen heiligen om vereerd te worden in het heiligdom eener vereeniging van menschen, wier taak niet in de laatste plaats was en herhaaldelijk is geweest den zetel des pausen te helpen verdedigen. Maar wie was St. Magnus? En hoe kwam men er toe hem hier te vereeren? Omtrent hem is weinig bekend en in de heiligenverhalen 1) heerscht blijkbaar verwarring tusschen meer dan een persoon van dien naam. Men houdt hem voor een martelaar uit den tijd van den Romeinschen keizer Decius, den vervolger der Christenen (250 na Chr.), en noemt hem bisschop of aartsbisschop van Trani in Apulië. Zijn gebeente, naar Rome vervoerd, werd in deze kerk bijgezet en zij ontving zijn naam als tweeden naam. Wat de Friesche overlevering, waarvan reeds in de 11de of 12de eeuw in de oude Friesche wetten krachtige sporen te vinden zijn, verhaalt van den Frieschen edelman Magnus Forteman, den banierdrager der Friezen voor Rome, den paladijn van keizer Karel, den eersten Frieschen potestaat, graaf van Bentheim, enz., is blijkbaar weder weelderige fantasie met als historische kern de feiten, dat er te Rome eene Friesche kerk was, ook aan St. Magnus

1) Vgl. de Acta S. S. bij de Bollandisten, Augustus, t. III, p. 710, sq.

Wumkes.nl

gewijd, dat de Friesche kolonie herhaaldelijk voor het pauselijk gezag te strijden heeft gehad en dat de Friezen hunne oude wetten en rechten aan Karel den Groote toeschreven.

Van die Friesche kolonie te Rome nu hooren wij, helaas, verder weinig. Zij moet herhaaldelijk zware tijden hebben doorgestaan tijdens de tallooze opstanden in het onrustige Rome der 10de en 11de eeuw, en de aanvallen der Duitsche keizers en koningen juist op dit stadsgedeelte nog in de 14de eeuw. Dat zij in 1054 nog op dezelfde plek bestond, is zeker, evenals dat hunne kerk bediend werd door een vast, in de oorkonde van dat jaar genoemd priestercollege. De bovengenoemde inscriptie kan in ieder geval bewijzen, dat zij minstens in de 13de eeuw nog in vollen bloei was. Wij weten, dat nog onder Honorius III (1216—1227) een kleine som van 2 soldi door de kerk aan het pauselijke paleis werd uitgekeerd 1). Zij wordt nog vermeld in de verschillende latere bevestigingen van die oorkonde, het laatst door paus Innocentius VI (1352—1362), en moet dus nog na het midden der 14de eeuw ongeveer in den ouden vorm bestaan hebben, niettegenstaande de vreeselijke verwoestingen, waaraan de gansche Leostad herhaaldelijk had blootgestaan in de middeleeuwsche woelingen en oorlogen. Dat zij toen in verval is geraakt, behoeft ons geen oogenblik te verwonderen. Het is de tijd van de „Babylonische ballingschap" der pausen in Avignon. Met het pauselijke hof is in het begin der 14de eeuw ongetwijfeld ook de kern der vreemdelingenkoloniën, voor een aanzienlijk deel samengesteld uit pauselijke ambtenaren, soldaten en handwerkslieden, die leefden van de pauselijke omgeving, uit Rome verdwenen of ten minste verstrooid. De verwaarloozing van het kerkelijke leven in het Rome van Cola di Rienzi moet wel in de eerste plaats de omgeving

1) Torrigio, p. 20.

Wumkes.nl

van de St. Pieter ernstig hebben geschaad. Op het einde der 14de eeuw (1378) keerde het pauselijke hof weder terug; maar nieuwe woelingen ontstonden, het pauselijke schisma en de kamp der pausen met de groote conciliën van het begin der 15de eeuw benam de gelegenheid om de vroegere toestanden geheel te herstellen. Eerst sedert 1430 begint weder het pauselijke gezag krachtig te herleven, maar de Friezenkolonie is dan zoo goed als „cessata" 1).

Uit een bul van paus Eugenius IV (van Januari 1446) 2) vernemen wij dan ook, dat de oude Friezenkerk eene „ruina" was geworden, waar de kerkdienst langen tijd had stilgestaan en zelfs het recht van eigendom op de plaats en het gebouw betwist was geworden. De aartsbisschop van Ravenna had zich eindelijk haar treurig lot aangetrokken. Hem schonk de paus het bezit der immers door hem herbouwde kerk, terwijl hij allen anderen, die er aanspraak op maakten — dat wil wel zeggen de erfgenamen der voormalige Friesche kolonie — uit zijne machtsvolkomenheid „perpetuum silentium" oplegde. Er is geen twijfel aan, de Friesche kolonie was verstrooid en niet meer tot verzet in staat, hare kerk in verval geraakt en thans een onbeheerd gebouw, welks eigendom kon worden weggeschonken. Zij bleef tot 1508 in het bezit der aartsbisschoppen van Ravenna en werd toen door paus Julius II bij een bul met zijn „capella Giulia" in de St. Pieter verbonden. Toch bestond ook toen haar naam nog wel degelijk en droeg

1) Armellini, l.l.

2) Ik vond haar vermeld in de geringe overblijfselen van het kerkelijk archief der S. Michele, bewaard in het archief van St. Pieter (Caps. 27, fasc. 314). Dat er van het archief eener kleine vreemdelingenkerk niet meer overgebleven is, is niet verwonderlijk, als men denkt aan de tallooze verwoestingen en branden van dit stadsdeel in de rumoerige Middeleeuwen, het laatst nog in den Sacco di Roma van 1527, toen juist hier de woeste oldenieren van Bourbon en Philibert van Oranje de stad binnendrongen.

Wumkes.nl

hare in een college vereenigde geestelijkheid nog de herinnering aan haren oorsprong: de bul noemt de kerk nog in verbasterde woordvormen „S. Michaël Forisonum seu Frisonum" en maakt melding van haar „campanile" en van haar terrein bij den „antiquus murus qui fuisse dicitur de palatio Neroniano."

Van dien tijd af is zij echter volkomen ondergeschikt aan St. Pieter en dient als parochiekerk voor de bewoners van den Borgo S. Spirito. Zij wordt onderhouden uit de fondsen der St. Pieterskerk, die onder leiding van den oudheidminnenden kanunnik Paluzzi hare oude monumenten, met name den Friezensteen met inscriptie doet inmetselen in haren wand (1621) 1), hare „scala santa" met nieuwe marmeren trappen en muurschilderingen voorziet en zoo opnieuw in eere brengt bij de geloovigen (1603), hare kerkelijke benoodigdheden bekostigt, hare kerkelijke feesten leidt. Een broederschap van „cento preti e venti clerici" vestigde zich hier in 1631. Maar ook als parochiekerk beleeft zij in weerwil van herhaald officieel onderzoek, „sacra visita", naar haren toestand, zware tijden. In het midden der 18de eeuw is zij weder deerlijk in verval door ouderdom en verwaarloozing, zoodat er geen dienst meer in gedaan kan worden. Eerst Benedictus XIV, daarna Clemens XIII nemen opnieuw hare restauratie ter hand; de oude pilaren worden met nieuw omkleedsel voorzien, het dak hersteld, de vloer wordt opgeruimd en eindelijk wordt den 6den Mei 1759 de negen eeuwen oude stichting opnieuw plechtig tot parochiekerk gewijd ter eere van St. Michiel en St. Magnus als van ouds.

Doch schitterend zou ook nu hare toekomst niet zijn. Bij gelegenheid van een diefstal van kerkzilver in 1863 bleek het, dat de parochiepriester de plichten van zijn ambt deerlijk verwaarloosde en de parochie onder de

1) Torrigio, p. 31.

Wumkes.nl

hand verliep. Een „sacra visita" op bevel van paus Pius IX bracht veel verbetering aan en thans is het oude kerkgebouw der Friezen weder de gewone parochiekerk van den Borgo, waar de geloovigen zich dagelijks verzamelen onder leiding eener vrij talrijke priesterschaar, vereenigd nog steeds in de broederschap, die het oude kapelletje als haar centrum beschouwt, eene voortzetting van het middeleeuwsche priestercollege, dat eenmaal de geestelijke leiding der Friezenkolonie in handen had. Maar niemand dan een nieuwsgierig oudheidzoeker weet meer van die oude kolonie en zelfs de Nederlanders, die te Rome vertoeven, weten niet, welke eeuwenoude herinneringen voor hen aan deze plek verbonden zijn.

De twee bovengenoemde 1) belangrijke Friesche inschriften zijn de moeite van een nauwkeurig onderzoek waard. Zij zijn beide sedert eeuwen bekend en herhaaldelijk afgeschreven, maar dit laatste is niet met de noodige nauwkeurigheid geschied. Door de vriendelijke hulp van mijn vriend en ambtgenoot Prof. Dr. U. P. Boissevain te Groningen, die in het voorjaar van 1902 eenige maanden te Rome vertoefde, verkreeg ik een voortreffelijk uitgevoerden afslag van beide inschriften, waardoor het mij mogelijk werd haar juisten inhoud en vorm nauwkeurig na te gaan. Ik betuig den vriendelijken helper mijn hartelijken dank: de moeite moet voor hem zeer groot geweest zijn, want de inschriften zijn vrij hoog in den muur der kerk ingemetseld, en kunnen in den regel slechts zeer vroeg in den morgen onder eenigszins behoorlijk licht en zonder de godsdienstoefening te schaden worden onderzocht.

Het blijkbaar oudste der beide inschriften kende ik vooreerst

---

1) Zie boven, blz. 18.

Wumkes.nl

uit het boven 1) aangehaalde zeer zeldzame werkje van den Romeinschen geleerde Torrigio.

Op p. 29 vermeldt Torrigio daar, dat den 29sten April 1628 een „epitafio antichissimo" in den muur der kerk was gemetseld rechts van den ingang: het grafschrift was ook toen nog slechts als „frammento" bewaard, terwijl de „lettera difficilissima et abbreviata et in molti luoghi logra" het lezen ervan zeer verzwaarde. Hij geeft wat hij lezen kon.

In 1859 bezocht Dr J. H. Halbertsma met zijn zoon, mijn overleden ambtgenoot en vriend, den lateren Prof. Dr. Tjalling Halbertsma, en onzen lateren Leidschen bibliothecaris Dr. W. N. du Rieu, de kerk, waaraan hij in het tijdschrift *De Vrije Vries*, Dl. XI, blz. 146 vlg. een lang artikel wijdde. De beide jonge geleerden klommen met een ladder bij het inschrift en teekenden op wat zij er van konden lezen. Het bleek, dat er twee brokstukken aanwezig waren, die met alle zorg naast elkander ingemetseld waren. Vermoedelijk is de steen, die nog door Torrigio als een geheel, hoewel afgebroken, was gezien, bij de groote restauratie van 1756 en volgende jaren in twee stukken gebroken. Het op blz. 166 l.l. gegeven afschrift van wat de beide heeren lazen is niet geheel juist, terwijl ook de door Halbertsma gegeven verklaring ervan niet volkomen bebevredigend mag heeten.

Daarom scheen het mij wenschelijk het inschrift opnieuw uit te geven, ditmaal naar den volkomen vertrouwbaren afslag van Boissevain, verkregen op de bekende wijze, waardoor de letters en sporen van letters met de meeste nauwkeurigheid op licht vloeipapier worden afgedrukt.

Het inschrift dan luidt als volgt: 2)

1) Zie blz. 19.

2) De beide deelen van den steen zijn door een vertikale streep gescheiden; waar verkorting is, wordt dit door een horizontaal streepje boven den regel aangewezen; ingeschreven letters zijn naast elkander geplaatst.

Wumkes.nl

1. HICEST
2. O NE ME MOR
3. Q VX NPLVSM
4. AN. II. DEPOSTUES
PI
5. ORTEPMEIN
6. ABE. ANAATHEMDO

MULUS UBI REQESCITI
QETIS. HEBIGENEFRISONO
TV. MIIII. TEPORIB. D
LP XVIII II T

Hieruit blijkt, dat van de linker helft twee regels meer zijn bewaard dan van de rechter helft; de vierde regel dezer laatste vertoont bovendien slechts enkele leesbare letters en cijfers, verder enkele zeer afgesleten sporen daarvan. Tusschen den vierden en den vijfden regel op het einde staan links nog twee kleinere letters, de eene afgekort, die door den ook blijkens de soms onbeholpen lettervormen ongeoefenden steenhouwer waren vergeten maar later zijn ingevoegd. Halbertsma en de zijnen lazen blijkbaar niet meer dan wij. Torrigio daarentegen las nog iets meer. Hij las in den eersten regel vóór de *m* der tweede afdeeling nog een *u*, en in den derden vóór de eerste *t* nog een *r*, in den vijfden achter de *n* links nog een *d*. Uit een en ander blijkt, dat vooral de rechter helft sedert zijn tijd nog geleden heeft.

Lost men de verkortingen op, dan leest men delhalve:

Hic est
one memorie
qui vixit non plus m
anno. II. depositum es
per i
orate pro me in (*d*)
abe. anaathema do

(*u*) mulus ubi requiescit i
quietis. Hebi genere Frisonorum[1])
(*r*) tu. MIIII. temporibus d
l papae XVIII II t

1) Torrigio en de Halbertsma's lazen „Frisomon" maar er staat duidelijk een *n*, waarvan de laatste poot door eene oneffenheid in den steen wat vertrokken is. De vorm „Frisonorum" is niet ongewoon (Zie boven, blz. 11.)

Wumkes.nl

Op voorzichtige wijze aanvullend wat verloren is geraakt, mag men het volgende lezen:

Hic est (t)umulus, ubi requiescit i(n pace)
(b)one memorie (loco) quietis: Hebi, genere Frisonorum, qui vixit non plus m (mo)rtu(us) MIIII temporibus d(omini) anno II, depositum es(t) peri l papae XVIII II t
orate pro me in d(iem)
abe(at) anaathema do(mini)

Wij hebben hier dus te doen met het graf van een in 1004, toen paus Johannes XVIII (1003—1009) regeerde, te Rome gestorven en in of bij de kerk van St. Michiel begraven Fries, met name Hebi. Het slot van dit inschrift kan moeielijk anders bevat hebben dan het gewone verzoek om voor de ziel van den overledene te bidden, vergezeld door eene vervloeking van hem, die het graf zou willen schenden. De historie kan er behalve eene bevestiging van het reeds bekende feit, dat in of bij de kerk van St. Michiel Friezen begraven zijn, niets anders uit putten dan de vermelding van een Frieschen eigennaam uit de 11de eeuw. Deze eigennaam is in den vorm van Hebe 1) nog thans in Friesland in gebruik; het oude Friesch kende, volgens eene vriendelijke mededeeling van Prof. Dr. W. L. van Helten te Groningen, ook den vorm Hebba, waarvan de familienaam Hebbinga, Hebbink, die nog thans voorkomt.

In dezelfde kerk bevindt zich eene tweede inschrift op 15 lange regels, evenzoo in Romeinsche letter maar van beteren vorm en met minder verkortingen, daarentegen vele in elkander geschrevene letters. Ook dit inschrift is moeilijk te bereiken, maar reeds sedert de 16de eeuw herhaaldelijk afgeschreven en uitgegeven. De eerste vermelding, die ik ervan vond, is bij Raphaël Volaterranus, wiens

1) Blijkens Winkler's Naamlijst, blz. 151.

Wumkes.nl

Commentariorum urbanorum octo et triginta libri in 1559 te Bazel zijn uitgegeven. Hij noemde haar 1) eene „marmoris inscriptio, quae adhuc legitur in templo sancti Michaëlis Romae apud Vaticanum", die hij dus moet gezien hebben bij de bewerking van zijn boek omstreeks het midden der 16de eeuw. Later in die eeuw maakt ook Kempius er als van een „elogium temporibus Caroli Magni parieti templi insculptum" melding van in zijn boek *De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae* (Coloniae, 1589) 2), terwijl Suffridus Petri, de bekende verdediger der Friesche legenden, in zijne 1603 door Furmerius uitgegeven *Apologia pro antiquitate et origine Frisiorum*, gericht tegen Emmius' naar hunne meening waanwijze bedilzucht, van het inschrift te Rome zelf een afschrift liet maken. Hamconius (1609) geeft er een overzicht van in zijn *Frisia* 3); Halbertsma deed, zooals gezegd, den steen in 1859 opnieuw door zijn zoon en Du Rieu onder zoeken en teekende hunne bevindingen op, waarnaar hij zijn uitgave van het inschrift bewerkte 4). De welwillende hulp van mijn vriend Boissevain stelde mij in staat ook van dit merkwaardige stuk een goeden afslag in mijn bezit te krijgen.

Het is in zijn oorspronkelijken vorm aldus geschreven, waarbij in het oog gehouden moet worden, dat enkele letters zijn samengevoegd of tusschen de andere in geschreven.

1. In no Dni tempore Leonis IIII PP ipante Carulo Magno ipatore eo tepore quo Petri basilica a Saracenis capta fuerat, tunc
2. deniq. p totius mundi capite turbato totus mundus turbatus omnis Gallia cu rege Carulo ad tuendu illa venerunt, unde cntra inimicos dni bela.
3. dni desertando quidam orti s et in cripta iuxta Neronis palatiu sepulti eodeq tepore a Leone PP et

1) p. 42. Zie Halbertsma, l.l. blz. 184. 2) p. 279. 3) p. 142. 4) blz. 163.

Wumkes.nl

rege K. ad honore Michaelis arcigli supra illos facta
4. est eccla. his ita pactis rex Apuliā abiit eaq. beato
Petro et Rome subiugavit, p idem tepus exercit
Gallia revertente tres illor milites de Frisia
5. Ilderado de Groninga et Leomot de Stavera et Hiaro
et Celdui ancilla Dei de Slinga hi beati Magni
corpus in loco
6. q dicit Fundi invener. quo invento in illoru pvincia
portare et cdire decrever sed divina gra cohopate
postqua ad Sutrinas partes ven e aplius
7. deferre n p valuer quia bis et ter territi et p soniu
moniti Roma revertentes sctum corpu secu tuler,
unde factu e quod illor devo
8. tionis causa parte brachii a se segregari ab illis
pmisit, partes aute cetere in cripta pfata remanser
sup qua sicut dct est
9. eccla ia fuerat facta, deinde omni anno simul benificiu
optimu dari ibi decrever, scilicet trecentas marcas
10 argenti p illorum et ubique reqescentium redeptione
et imperpetuum seu divites sive pauperes in eade
supra
11. dicti archangeli basilica et beati Magni eccla iuxta
ea ab eisdem constructa hospitalia quando a suis
12. partibus venirent agerent. Idcirco nror aliorum omib
pateat si ipsi vel quicuque hoc decretu rupe tep-
taverint
13. sciant se ppetuo dapnatos et maledictos et predicti
pontificis anathematis vinculis in inferno nisi
14. resipuerint cu diabolo cligatos, in hac aute vita mi-
seros paupes et dispsos et iter de libro vite celestis
deletos
15. et de regno Xri deiectos, confirmatorib., fautorib.
huius decreti ectr sit benedc Xri et fruant utriusq
vite gaudiis. An.

Wumkes.nl

Na oplossing der verkortingen en met onze interpunctie luidt het inschrift:

In nomine Domini. Tempore Leonis IV Papae imperante Carulo Magno imperatore, eo tempore quo Petri basilica a Saracenis capta fuerat, 1) tunc denique pro totius mundi capite turbato totus mundus turbatus, omnis Gallia cum rege Carulo ad tuendum illam venerunt, unde contra inimicos Domini bela (sic) Domini decertando quidam orti sunt et in cripta iuxta Neronis palatium sepulti, eodemque tempore a Leone Papa et rege K(arulo) ad honorem Michaëlis archangeli supra illos facta est ecclesia. His ita peractis rex Apuliam abiit eamque beato Petro et Rome subiugavit, per idem tempus exercitu Gallia (sic) revertente tres illorum, milites de Frisia, Ilderado de Groninga et Leomot de Stavera et Hiaro et Celdui, ancilla Dei de Slinga 2), hi beati Magni corpus in loco, qui dicitur Fundi, invenerunt. Quo invento in illorum provincia (sic) portare et condire (sic) decreverunt, sed divina gratia cohoperante, postquam ad Sutrinas partes ventum est, amplius deferre non pervaluerunt, quia bis et ter territi et per somnium moniti Roma (sic) revertentes sanctum corpus secum tulerunt. Unde factum est quod illorum devotionis causa partem brachii a se segregari permisit 3), partes autem ceterae in cripta prefata remanserunt, super quam, sicut dictum est, ecclesia iam fuerat facta. Deinde omni anno simul beneficium optimum dari ibi decreverunt, scilicet trecentas marcas argenti pro illorum et ubique requiescentium redemptione et imperpetuum seu divites seu pauperes in

1) dus 846, , zie boven blz. 15.

2) Welke plaats hiermede bedoeld is, is niet duidelijk. De steen geeft letterlijk S L I N G A. Is het misschien eene verkorting voor Stellinga? Er is geen Friesche plaats Slinga of iets dergelijks bekend.

3) Vgl. Hamconius in zijn Frisia over de ontdekking dier relick omstreeks 1600 te Harlingen.

Wumkes.nl

eadem supra dicti archangeli basilica et beati Magni ecclesia iuxta eam ab eisdem constructa hospitalia, quando a suis partibus venirent, agerent. Idcirco nostrorum aliorumque omnibus pateat, si ipsi vel quicumque rumpere temptaverint, sciant se perpetuo dampnatos et maledictos et predicti pontificis anathematis vinculis in inferno, nisi resipuerint, cum diabolo conligatos, in hac autem vita miseros, pauperes et dispersos et iterum de libro vite celestis deletos et de regno Christi deiectos; confirmatoribus, fautoribus huius decreti econtra sit benedictio Christi et fruantur utriusque vite gaudiis. Amen.

De eerste vraag, die zich hierbij voordoet, is: uit welken tijd dagteekent dit ongedateerde inschrift?

Eene vergelijking met den lettervorm van andere middeleeuwsche Romeinsche inschriften valt voor mijzelven buiten bespreking, aangezien ik deze slechts zeer weinig ken. Volgens geleerden, die beter dan ik in de gelegenheid waren zulk een vergelijking te bewerkstelligen, is het zonder eenigen twijfel laat-middeleeuwsch, 13de, 14de of 15de eeuw. Letten wij op de geschiedenis der Friesche kolonie, door mij geschetst, dan is het duidelijk, dat de 15de eeuw, toen die kolonie geheel in verval was en de kerk van S. Michele niet meer aan haar behoorde, buiten beschouwing blijft. Voor verreweg het grootste deel der 14de eeuw geldt hetzelfde. Wij zouden dus op de eerste jaren der 14de eeuw aangewezen zijn als laatsten termijn, waarin een dergelijk stuk kon ontstaan. Let men op het noemen in onze oorkonde der toenmaals in Friesland het meest op den voorgrond tredende stad Staveren en op het feit, dat omstreeks 1350 — maar niet veel eerder — het Drentsche Groningen als een Friesche stad kon worden beschouwd wegens hare betrekkingen tot Friesland, die haar eenige jaren later zelfs als het middelpunt van een groot Friesch verbond deden optre-

Wumkes.nl

den 1), dan is als uiterste termijn circa 1310 aan te nemen. Ook de naam Stellinga zou nog in dien tijd passen. Daarentegen is het voor iemand uit het grootste deel der 13de eeuw bijna niet mogelijk Groningen een Friesche stad te noemen, terwijl ook de ontwikkeling der Magnuslegende in Friesland in het laatst dezer eeuw valt 2) en Magnus in onze oorkonde een groote rol speelt. Een en ander brengt ons tot de onderstelling, dat de oorkonde niet verder dan tot het midden der 13de, hoogstens tot de eerste jaren der 14de eeuw is terug te brengen, omstreeks 1300 dus.

Daarmede stemt de inhoud der oorkonde zeer wel overeen. Die inhoud toch is voor een goed deel ontleend aan de in 854 uitgegeven 3), in 1054 hernieuwde 4) en later, het laatst onder paus Innocentius VI (1352—1362) te Avignon, ongeveer in denzelfden vorm overgenomen oorkonde betreffende de kerk van S. Michiel te Rome. De oorkonde van 854 is slechts zeer stuksgewijze bewaard maar die van 1054 in haar geheel. Zij komt op merkwaardige wijze overeen met ons inschrift, zoowel op andere puntig als in de verhouding van „Leo quartus papa" en „Carolus imperator", waarmede in de oorkonde natuurlijk Karel de Kale, tijdgenoot van Leo IV, wordt bedoeld maar in ons inschrift „Carolus Magnus", tijdgenoot van Leo III, wordt eeneenzelvigd. Er wordt in de oorkonde gesproken van Sutrium als het eindpunt van het pauselijk gebied, welke plaats ook in ons inschrift als zoodanig wordt genoemd. De „divites et pauperes" der oorkonde vindt men in ons inschrift terug. Het „palatiolum" der oorkonde is niet anders dan „Neronis palatium" in ons inschrift. De oorkonde spreekt van „census quos de ultramontanis partibus an-

1) Zie mijne Geschiedenis van het Nederl. volk. II, blz. 2 42/3. 2) Bolhuis van Zeeburgh, Friesche Geschiedschrijving, blz. 41. 3) Oorkondenb. van Holland en Zeeland, I, no. 16. 4) ib. I, no. 84.

Wumkes.nl

nuatim statuerunt mitti et recipi", waarvan ons inschrift met eene bepaalde geldsom melding maakt. De oorkonde vermeldt herhaaldelijk de „ecclesia S. Michaëlis" als de kerk der Friezenkolonie. Zij handelt over de voorrechten der Friezenkerk met betrekking tot begrafenis der vreemdelingen, terwijl ons inschrift een dergelijk voorrecht van de Friezen bespreekt. De bewoordingen der vervloeking aan het einde van ons inschrift herinneren in sommige vormen (anathematis vinculo" enz.) zeer aan die in de oorkonde.

Het is dus aan te nemen, dat ons inschrift omstreeks 1300, den laatsten tijd, waarin van eene aanzienlijke Friezenkolonie te Rome sprake kan zijn, is samengesteld; en dan wel met het doel om de Friesche pelgrims op te wekken tot ruime giften aan de oude Friesche instelling, die dagteekende uit den tijd van den vereerden keizer, die hun volgens de legende hunne vrijheid en hunne wetten had gegeven; welke instelling gewijd was aan S. Magnus en S. Michiel, wier namen herinnerden aan de op historischen grondslag berustende Friesche legenden omtrent de hulp der Friezen aan den pauselijken stoel in dagen van Saraceensch gevaar.

Daarmede schijnt de zaak verklaard te zijn.

Wumkes.nl